

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

**САВЧЕНКО І.О., 2 курс ФФО ДТЕУ,
спеціальність «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»,
освітня програма «Управління фінансами державного сектору»**

У статті розкрито сутність видатків бюджету як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Визначено пріоритетні завдання бюджетної політики у сфері видатків в умовах трансформаційних завдань.

The essence of budget expenditures as a tool for ensuring the socio-economic development of the country is revealed in the article. The priority tasks of budget policy in the sphere of expenditures in the context of transformational tasks are determined.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що видатки бюджету є ефективним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни. Дослідження сутності видатків бюджету як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни є достатньо актуальним питанням на сучасному етапі трансформаційних перетворень, адже підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, що перерозподіляється через бюджетну систему залежить від розуміння сутності зазначеної категорії та основних факторів, що визначають її розвиток.

Серед вагомих наукових досліджень у сфері підвищення ефективності бюджетних видатків держави можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, О. Василика, І. Запатріної, І. Луніної, І. Лук'яненко, А. Мазаракі, В.Макогон [5], М. Пасічного, Ю. Радіонова, В. Федосова, І. Чугунова [2-3].

Метою статті є розкриття сутності видатків бюджету як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Об'єктом дослідження є видатки бюджету.

Видатки бюджету за економічною сутністю є інструментом розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду держави та його використання за цільовим призначенням з метою підвищення економічного розвитку країни і зростання суспільного добробуту. Структура та стан розвитку економіки, рівень економічних відносин визначають обсяги видатків бюджету. Зміст і характер бюджетних видатків полягає у забезпеченні виконання державою своїх функцій та завдань. Призначення бюджетних видатків сприяє задоволенню важливих потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. Основними передумовами досягнення якісного рівня здійснення державного регулювання є виваженість підходів при формуванні бюджетних видатків, що сприятимуть реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни [4].

Зміст і характер бюджетних видатків зводиться до забезпечення виконання державою своїх функцій. Призначення бюджетних видатків сприяє задоволенню базових потреб суспільства у розвитку економіки і соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо. Бюджетні видатки важливий елемент бюджетної системи та економіки, що слугує для забезпечення ефективного міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів. Усі процеси розподілу фінансових ресурсів бюджету взаємопов'язані не зважаючи на своє розмаїття, що дає змогу впливати на економічні процеси системно та бачити ефективні напрями спрямування ресурсів.

Щорічний обсяг видатків державного бюджету визначається законом «Про Державний бюджет України» та тісно пов'язаний з економічною ситуацією в державі та суспільними пріоритетами. Структура видатків бюджету є важелем впливу попиту і капіталовкладення, галузеву і регіональну структуру національної економіки, її конкурентоспроможність на світових ринках [4].

Відповідно до Бюджетного кодексу України класифікація видатків бюджету відбувається:

- за бюджетними програмами – програмна класифікація видатків і кредитування бюджету;
- за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів – відомча класифікація видатків і кредитування бюджету;
- за функціями, з виконанням яких пов'язані видатки – функціональна класифікація видатків і кредитування бюджету;
- за економічною характеристикою операцій, які здійснюються при їх проведенні – економічна класифікація видатків бюджету [1].

Фінансова наука виділяє кілька видів класифікації бюджетних видатків для кращої оцінки їх ролі у соціально-економічному розвитку. Однією з ключових можна вважати функціональну класифікацію, вона наочно демонструє напрями використання коштів бюджету на виконання конкретних функцій держави.

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету включає видатки на: загальнодержавні функції, оборону, функції охорони громадського порядку, безпеки та судової влади, економічну діяльність, охорону навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, охорону здоров'я, духовний і фізичний розвиток, освіту, соціальний захист та соціальне забезпечення.

Відповідно до економічної класифікації бюджетні видатки поділяються на поточні та капітальні. Поточні видатки пов'язані із бюджетним фінансуванням юридичних і фізичних осіб з метою покриття їх поточних потреб у процесі поточного функціонування держави. Капітальні видатки використовуються для спрямування бюджетних коштів у інноваційну діяльність та інвестування в основні фонди і нематеріальні активи, створення стратегічних державних запасів і резервів.

З точки зору соціальної сфери, критично важливими є захищені статті Державного бюджету України, до них відносяться: оплата праці працівникам бюджетних установ; нарахування на заробітну плату працівникам бюджетних установ; придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; придбання продуктів харчування; оплата комунальних послуг та енергоносіїв; виплата процентів за державним боргом; поточні трансферти населенню. Перелік захищених статей державних видатків регулюється законом України «Про Державний бюджет» на відповідний рік [1].

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджет складається із загального та спеціального фондів [1]. Складовими видатків загального фонду бюджету є всі видатки бюджету, що здійснюються за рахунок надходжень загального фонду бюджету, а до видатків спеціального фонду бюджету відносяться видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ).

В показниках видатків бюджету відображаються функції і завдання держави, рівень і напрям суспільного розвитку, взаємозалежність між економікою і фінансами країни, відносини даної країни з іншими країнами. Саме склад і структура видатків бюджету окремих держав дозволяють зробити висновки та узагальнення з приводу економічного, соціального стану розвитку на певний час. Видатки бюджету беруть участь в розподільчих відносинах, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами при перерозподілі фінансових ресурсів між галузями, регіонами, соціальними верствами населення. Саме через видатки бюджету відбувається виконання державою управлінської, оборонної, економічної та соціальної

функцій, а також залагодження протиріч та врегулювання інтересів всіх членів суспільства. Дослідженню характеристик видатків, специфіці їх функціонування в різних умовах та залежності від різноманітних факторів науковці приділяли значну увагу в різні часи. Зауважимо, що термін «видатки» використовується в декількох сферах, зокрема «видатки бюджету» мають характерні властивості, притаманні тільки даному фінансовому поняттю. Нині майже кожна країна розробила власний механізм управління видатковою частиною бюджету.

Планування видатків бюджету за програмно-цільовим методом передбачає здійснення кожним головним розпорядником бюджетних коштів на стадії розробки бюджетного запиту та підготовки пропозицій до проектів бюджету низки відповідних дій щодо найбільшої оптимізації видатків, у тому числі і шляхом скорочення кількості бюджетних програм та концентрації ресурсів на основних напрямках діяльності шляхом ретельного аналізу та відбору саме тих бюджетних програм, які забезпечать досягнення визначених стратегічних цілей; включення пріоритетних та ефективних видатків, зокрема тих, які стосуються виконання основних функцій і завдань відповідного головного розпорядника, з урахуванням інформації про виконання паспортів бюджетних програм за попередні бюджетні роки.

Програмно-цільовий метод як дієвий інструмент орієнтований на досягнення мети відповідно до встановлених пріоритетів, забезпечує планування бюджету на середньострокову перспективу. Підвищення ефективності бюджетних видатків потребує узгодження цілей бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни, використання дієвих форм державної фінансової підтримки. Особливого значення набувають питання запровадження системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування. З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів [4].

За допомогою видатків бюджету відбувається державне регулювання економіки країни, розвиток науки, техніки та виробництва, організація міжнародної діяльності, здійснюється фінансове забезпечення соціального захисту населення. Тому, з точки зору управлінської діяльності, визначають видатки бюджету як важіль державної фінансової політики, раціональне використання якого на всіх стадіях бюджетного процесу сприяє ефективному виконанню державою конституційних зобов'язань та забезпечує добробут і соціально-економічний розвиток. При побудові обґрунтованої та ефективної бюджетної політики видатки значно впливають на розвиток пріоритетних галузей та на темпи зростання економіки в цілому. За допомогою видатків бюджету, держава впливає на рівень зайнятості населення, пожвавлення ділової активності, сукупного попиту, регулювання цінової політики, стимулює макроекономічне зростання тощо. Державна фінансова політика у сфері видатків бюджету передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту та виробництва шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету [2-3].

В умовах трансформаційних змін вагомими завданнями бюджетної політики у сфері видатків є: підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; оптимізація та концентрація бюджетних коштів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни; повноцінне впровадження у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування, що є одним із дієвих інструментів регулювання соціально-економічних процесів та передумовою прозорості та ефективності бюджетного процесу. З метою вирішення зазначених завдань доцільним є: розвиток механізмів державно-приватного партнерства як інструменту зниження навантаження на бюджет; удосконалення системи моніторингу та оцінки бюджетних програм. Видаткові зобов'язання мають бути

проаналізовані з точки зору можливостей їх фінансового забезпечення та спрямування у досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни. Вагомим завданням є обґрунтування чітких правил оцінки обсягу бюджетних видатків, підвищення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за достовірність їх фінансово-економічних обґрунтувань.

В умовах воєнного стану та складної економічної ситуації в Україні Уряду вдалося закумуляувати достатній обсяг ресурсу задля забезпечення фінансування пріоритетних видатків на національну безпеку і оборону, здійснення найнеобхідніших соціальних, гуманітарних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення та внутрішньо переміщених осіб, забезпечення роботи критичної інфраструктури, а також на ліквідацію наслідків збройної агресії.

Касові видатки Державного бюджету України за 2024 рік проведено в обсязі 4 488,3 млрд грн, що відповідає 97,2 відсотка річного розпису з урахуванням змін, внесених розпорядниками коштів державного бюджету за спеціальним фондом. У 2024 році порівняно з 2023 роком видатки державного бюджету зросли на 473,5 млрд грн, або на 11,8 відсотка. За 2024 рік касові видатки загального фонду державного бюджету виконано в обсязі 3 491,6 млрд грн, що більше проти 2023 року на 457,4 млрд грн, або на 15,1 відсотка. Рівень виконання розпису видатків загального фонду становив 98,4 відсотка (-55,3 млрд гривень). Основними причинами невиконання планових показників видатків загального фонду державного бюджету за звітний період були фінансування соціальних видатків відповідно до зареєстрованих зобов'язань, економія за видатками на обслуговування державного боргу, а також затримки відповідних головних розпорядників із підготовкою та затвердженням документів, необхідних для проведення видатків (зокрема видатків, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки та оборони країни) [6].

В умовах продовження бойових дій фінансування видатків на забезпечення потреб органів сектору безпеки і оборони, пов'язаних з відсіччю широкомасштабної збройної агресії російської федерації, є основним пріоритетом бюджету.

Видатки на соціальну підтримку та соціальний захист у державному бюджеті є другими за величиною після обсягів видатків на національну безпеку і оборону.

У 2024 році держава завдяки фінансовій підтримці країн-партнерів продемонструвала високий рівень виконання соціальних зобов'язань. Видатки державного бюджету на соціальне забезпечення у 2024 році становили 579,2 млрд грн, що більше проти 2023 року на 45,1 млрд грн, або на 8,4 відсотка. На соціальні виплати, які забезпечує Мінсоцполітики, було спрямовано з державного бюджету 450,9 млрд гривень. Під час формування цих показників основний акцент було спрямовано на підтримку наших людей, які потрапили у складні життєві обставини внаслідок війни, втратили доходи та роботу. Так, було підвищено розмір прожиткового мінімуму в середньому на 12,8 відсотка порівняно з 2023 роком [6].

Водночас подальші зусилля варто спрямувати на оптимізацію та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, проведення проактивної боргової політики та посилення інституційної спроможності державних органів – розпорядників бюджетних коштів. Підсумки виконання Державного бюджету України у 2024 році дають змогу визначити напрями роботи, реалізація яких має сприяти поліпшенню виконання Державного бюджету України в наступні роки. Це, зокрема: – недопущення прийняття рішень щодо формування напрямів бюджетних видатків без належного фінансово-економічного обґрунтування; – недопущення надмірного збільшення бюджетного дефіциту без визначення реалістичних джерел його фінансування, оскільки наслідком цього стає недофінансування окремих бюджетних програм; – активізація роботи з міжнародними партнерами щодо залучення додаткового пільгового кредитного фінансування, розвитку внутрішнього ринку державних запозичень та вітчизняного фондового ринку в цілому як джерел доступних ресурсів для фінансування бюджетних видатків, необхідних для відбудови національної економіки [5].

Таким чином, за допомогою видатків бюджету, держава виконує свої функції та регулює економічні та соціальні процеси. Основним завданням при формуванні видаткової частини бюджету є обґрунтоване регулювання її обсягу та структури з метою досягнення стратегічних пріоритетів суспільного розвитку. Важливою умовою посилення впливу видаткової частини бюджету на соціально-економічний розвиток країни є розробка та запровадження обґрунтованих методів визначення обсягів і структури видатків бюджету, запровадження дієвого механізму оптимізації бюджетних програм, удосконалення порядків використання бюджетних коштів. Видаткова частина бюджету здійснює достатній вплив на розвиток окремих галузей і економіки в цілому. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку країни. Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування видатків бюджету, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямкам соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M, Krykun T. (2023). The budget policy of Ukraine under martial law. *Public and Municipal Finance*, 12(1), p.1-11.
3. Chugunov I., Liubchak I., Vatulov A., Titarchuk M., Chugunov V., Zaychuk S. State budget expenditures under martial law: case of Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2025. Volume 14. Issue №2. PP. 52-63.
4. Чугунов В.І. Бюджетні видатки як складова фінансового забезпечення суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №24. С.64–69.
5. Макогон В.Д. Державний бюджет воєнного стану: 2022. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 2. С. 59–66.
6. Мінфін. Видатки Державного бюджету України URL: <https://mof.gov.ua/>.

Роботу виконано під науковим керівництвом канд. екон. наук, доцента
ЗАЙЧУК С.В.

